

УДК 342.726–053.4(477)

Зобенько Наталія Анатоліївна

кандидат педагогічних наук, доцент

кафедра початкової освіти

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

м. Черкаси, Україна

СУЧАСНИЙ СТАН ДИТИНСТВА В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано проблему збереження специфіки дитинства в Україні. Аргументовано доцільність подолання «кризи дитинства», а саме необхідність здійснення низки заходів: поліпшення становища дітей; підтримка дитинства загалом як найбільш цінного і відповідального періоду життя людини; підтримка учасників процесу соціалізації дитини; цілеспрямована підготовка підростаючого покоління до ефективної життєдіяльності; проведення спеціальних державно-громадських дитячих програм (комплексних і цільових) як державного, так і місцевого рівня; консолідації зусиль органів державної влади і місцевого самоврядування, громадськості.

Ключові слова: унікальність дитинства, проблема зникнення дитинства, «кризи дитинства», втрата специфіки дитинства, амбівалентність у змісті сучасного дитинства; парадокси дитинства

Вступ. Рівень цивілізації суспільства визначається у всьому світі ставленням до дітей. Ця істина, що стала для цивілізованого світу банальною, не усвідомлюється повністю нами навіть сьогодні, коли становище дітей є критичним, а для окремих соціальних груп – за кризовою межею.

Несприятливі тенденції в соціалізації дитини, відсутність цілісної соціальної політики дитинства, правової і нормативної бази захисту дітей, розшарування суспільства, зміни його структури, переоцінка вчорашніх пріоритетів і цінностей, комерціалізація усіх важливих сфер впливу на дитину – далеко не повний перелік причин, за яких дитина надана сама собі. На сучасному етапі розвитку суспільства актуальним є питання врахування та збереження специфіки дитинства, задоволення освітньо-культурних і соціальних потреб дітей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання дитинства як актуальна наукова проблема, об'єкт міждисциплінарного наукового дослідження перебуває сьогодні у центрі уваги дослідників різних наук. Проблеми дитинства розглядалися з філософських, педагогічних, психологічних, культурологічних, соціологічних позицій. Серед учених, які суттєво вплинули на дослідження проблем дитинства, слід назвати А.Богущ, В.Бондаровська, Л.Варяниця, Л.Волинець, Н.Гавриш, С.Гребінь, Т.Дуткевич, І.Загарницька, І.Зверева, О.Іонова, О.Кононко, О.Комякова, Л.Кудрик, А.Кузнецова, О.Лінник, О.Лукашенко, С.Лупаренко, С.Максименко, О.Міщик, О.Петрунко, І.Рогальська, Н.Самойленко, В.Соловієнко, О.Столярєнко, О.Сухомлинська, В.Фольваркова-Плахтій.

Аналіз наукової літератури показав розмаїття підходів до вивчення проблем дитинства: розкриття суті дитинства й дитячості у філософсько-антропологічному контексті, проблема соціалізації та дитячої субкультури, особливості взаємин дітей і дорослих у сім'ї, негативний вплив інформаційного світу на дитину, духовно-культурний розвиток дитини; вікові особливості психічного розвитку дітей, адаптація дитини до колективу дитячого закладу, психічні особливості дітей у сучасній полікультурній освіті, питання дитинства в контексті розвитку національної освіти й виховання, турботливе ставлення до дитини та збереження специфіки дитинства, питання дитинства як важливого складника життєвого циклу людини, розвиток і реалізацію ідей дитинства у вітчизняній педагогічній думці. Незважаючи на підвищення уваги науковців до питань дитинства в Україні впродовж останнього часу, проблема збереження специ-

фіки дитинства вимагає вдосконалення.

Вважаємо за необхідне відзначити, що у сучасній вітчизняній літературі не простежується достатнього наукового інтересу до комплексного вивчення соціальних змін та новоутворень, що відбуваються у дитячому середовищі в епоху трансформаційних змін суспільства та проблем адаптації до них. Узагальнення результатів дослідження, накопичений практичний досвід з проблем дитинства мають розпорошений характер.

Визначення мети та завдань дослідження. З огляду на вище зазначене метою статті є дослідити особливості проблеми сучасного дитинства в Україні. Розкриття окресленої проблеми передбачає вирішення наступного завдання: збереження специфіки дитинства, задоволення освітньо-культурних і соціальних потреб дітей.

Виклад основного матеріалу. Аналіз освітніх документів доводить, що державою визнається унікальність дитинства, цінність дитини та необхідність організації спеціальної роботи із соціокультурного забезпечення дітей у системі освіти й соціального захисту, створення передумов для повноцінного життя дитини. Однак, незважаючи на пильну увагу держави до проблем дитинства, охоплення дитини виховною та освітньою діяльністю з боку навчальних закладів і сім'ї, наприкінці ХХ ст. з'явилась низка наукових праць, у яких постала проблема зникнення дитинства. Цей факт учені підтверджували об'єктивними демографічними тенденціями розвитку дитинства в багатьох країнах світу (особливо в розвинених країнах), зокрема зниження народжуваності, формуванням моделі бездітної або малодітної сім'ї, численними психологічними дослідженнями поведінки і діяльності дітей, наявністю проблем дитинства (криза сімейних цінностей, малоефективна соціальна сімейна політика, формування споживацької поведінки, індустрії дитинства, процеси інформатизації та віртуалізації тощо) [1].

Зокрема, С.Гребінь [2] виокремлює змістовні соціальні характеристики «кризи дитинства»: експансія масової комерційної культури, насадження психології споживання; переорієнтація на прагматичні цінності життя; відсутність зацікавленості до моральних і духовних надбань народу, відірваність від питомого середовища національної культури; примітивізація смислу людського буття; експлуатація дитячої праці, насильство в сім'ї, торгівля дітьми, безпритульність, токсикоманія, наркоманія, дитячі секс-послуги, комерціалізація образу щасливої дитини; розмивання сутнісних рис і меж дитинства; агресивне інформаційно-комунікативне середовище

та нав'язування дитині хибних цінностей; сповнені насильством комп'ютерні ігри, створення батьками неадекватного, із завищеними завданнями життєвого сценарію для дитини; слабкість найближчих до дитини соціальних інститутів, насамперед сім'ї; надмірне перенесення відповідальності за соціалізацію дитини з сім'ї на певні суспільні інституції; суміщення декларативного проголошення самоцінності дитинства з нездатністю дорослих діяльнісно визнати вагомість інтересів дитини.

Крім того, як відзначає вітчизняна дослідниця Н.Самойленко [3] світ дітей трансформується під впливом суспільних перетворень, залежних від культурних процесів, наукових здобутків учених, функціонування соціальної роботи, домінування ЗМІ, а також, політичної боротьби інтересів, що проблематизують дитинство. Усе це спричиняє втрату специфіки дитинства – зникнення специфічних відмінностей дітей, виявів суб'єктності та самобутності кожної окремої дитини, того, що властиве саме дитинству і відрізняє світ дітей від світу дорослих, або їх заміна елементами підліткової субкультури чи культури дорослих.

Узагальнення результатів дослідження вчених (В.Абраменкова, О.Аматєва, Г.Беленька, І.Вавілова, Л.Варяниця, Л.Волинець, Н.Гавриш, Н.Ганошенко, Л.Гурковська, Ю.Іванов, С.Лупаренко, Є.Луценко, С.Мещерякова, Д.Ріхтер, І.Савчук, Г.Святненко, Д.Фельдштейн, В.Чудінова) дозволяє виокремити ознаки втрати специфіки дитинства, а саме: зникнення певних елементів дитячої субкультури (дитячого фольклору, традиційних дитячих ігор тощо) або заміна їх на елементи підліткової субкультури і культури дорослих; переважання в дітей дорослих видів діяльності, зникнення або недостатній вияв власне дитячих видів діяльності (катання на гойдалках, рухливі ігри, живе спілкування з однолітками, читання дитячої літератури); втрата дитячою інфраструктурою (дитячими газетами, журналами, книгами, їжею, фільмами, одягом, іграшками тощо) її суто дитячих особливостей; переорієнтація у формуванні психічної статі особистості дитини з чітко фіксованої статеворольової моделі на інверсійну модель (маскулінну для дівчат і фемінну для хлопчиків); зниження рівня когнітивного розвитку дітей, їхньої енергійності, природної допитливості, бажання активно діяти при зростанні емоційного дискомфорту, бажання читати і пізнавати нове; передчасне дорослішання сучасних дітей.

Водночас, сьогодні спостерігається амбівалентність, тобто одночасно дві протилежні тенденції у змісті сучасного дитинства: об'єктивна незалежність дітей та дитинства від спільноти дорослих межує з експансією дитинства, що ілюструють концепції трансформації дитинства в сучасному суспільстві, що демонструють знаки підвищеної уваги до дитинства, збільшення рівня контролю дорослими дитячого простору, дитячих практик. Сучасні процеси значно змінюють феномен дитинства. Якщо індустріальна епоха зробила його тривалішим, соціально цінним і важливим, то в умовах стрімких глобальних змін під впливом інформатизації, духовної деградації цей період скорочується, знецінюється, цінності дитинства переміщуються у світ дорослих, а моделі поведінки дорослих втілюються у світ дітей. Кризовий стан суспільства, незадоволеність існуючими формами спілкування між дітьми й дорослими, відсутність чітко визначених пріоритетів і цінностей, втрата соціального оптимізму загострюють проблему адаптаційних механізмів дітей. Сирітство, безпритульність, бездоглядність, бродяжництво, дитяча кримінальність стали реаліями сучасного суспільства [2].

Дослідження праць сучасних учених (В.Бондаровська, І.Голубева, Г.Грезийон, Г.Дженкінс, Л.Ерон, І.Загарницька, Л.Іонін, К.Керделлан, Г.Коджаспірова, І.Козубовська, О.Комякова, І.Кон, Т.Кравченко, О.Краснослободцева, Л.Ольховик, О.Петрунько, Г.Покидько, Н.Постман, Є.Рибінський, І.Рогальська, В.Савицька, О.Сапогова, В.Фольваркова-Плахтій, Д.Фрідман) дозволяє виділити причини втрати специфіки дитинства, а саме: руйнування інститутів соціалізації (сім'ї та дитячої спільноти); лібералізація статевої моралі й активна деморалізація дитячої субкультури дорослою спільнотою; суперечливе ставлення до дитинства, унаслідок чого відбувається зміна елементів дитячості на елементи світу дорослих [4]; психологічна відірваність дорослих від дітей; поширення агресивного медіа-середовища; раннє знайомство дітей із дорослою інформацією (пропаганда цинізму, культу грошей, сили), яка призводить до засвоєння ними нових, «екранних» зразків поведінки, критеріїв краси; поява індустрії розваг для дітей і прагнення дорослих випускати дитячі речі, що виглядають як дорослі речі; демографічна криза, зниження багатьох показників якості життя сучасних дітей стосовно їхнього фізичного, психічного й морально-духовного здоров'я; виникнення суспільних рухів, що виступають проти народження дітей; послаблення ігрових інтерактивних форм спільної діяльності дітей; низький рівень духовного розвитку людей, їхня низька культура читання, нерозвинені й нерозбірливі пізнавальні інтереси.

Сучасні науковці, які досліджують роль дитини й дитинства в розвитку суспільства (В.Абраменкова, А.Богущ, Г.Беленька, С.Гребінь, С.Лупаренко) [1; 2; 5; 6; 7], визначають, що сучасний статус дитини й дитинства спричинив появу парадоксів дитинства (обумовлених низкою економічних, політичних, юридичних і соціальних причин), а саме: демократизація дитячого життя, надання дитині юридичної свободи, що зафіксовано в міжнародних і державних документах, й обмеження простору для дитячої діяльності, фактичне позбавлення дитини права на гру (через недостатню кількість дитячих майданчиків, їхнє невідповідне, інколи небезпечне обладнання, несформованість у дітей уміння гратися і небажання дорослих допомогти їм у цьому); визнання цінності дітей і сім'ї, формування установки на тісний емоційний зв'язок батьків з дітьми й зниження народжуваності, усвідомлена безшлюбність [7]; підвищення рівня життя дитини, що характеризується покращенням умов життя, збільшенням кількості дитячих товарів, та зниження якості життя (психоемоційне неблагополуччя, відсутність оптимізму дітей, їх незадоволення умовами життя). Так, останніми роками все частіше в дітей спостерігається тривога, песимізм, агресивність, апатія тощо; інфантицид як відкидання дітей у формах відмови від здорових дітей, соціального сирітства, збільшення кількості абортів, дитячої бездоглядності та збільшення випадків всиновлення дітей, у тому числі дітей-інвалідів.

Варто підкреслити, що неоднозначне ставлення до дитинства спричиняє появу різних, інколи суперечливих поглядів на дитину, у тому числі нехтування її специфікою, заперечування необхідності створення особливих умов існування і розвитку. Саме на сучасному етапі розвитку суспільства особливо гостро постає проблема збереження специфіки дитинства, що передбачає організацію діяльності держави і громадськості із задоволення освітньо-культурних потреб дітей, їх опіки з орієнтацією на цінність дитини, унікальність і самобутність дитинства. Науковці пропонують можливі шляхи подо-

лання «кризи дитинства» та поліпшення становища дітей в Україні [1;2], а саме: налагодження взаємодії дитячих освітніх установ із батьками; забезпечення комплексного підходу до розв'язання завдань дитинства з боку дитячих освітніх установ, учителів, батьків, громадських організацій; використання узагальненого досвіду реалізації ідей дитинства впродовж ХХ століття у розробці стандарту початкової освіти, концепцій навчання та виховання дітей із орієнтацією на різнобічний розвиток особистості; охоплення якомога більшої кількості учнів розумною дозволеною діяльністю; видання навчально-методичної літератури для батьків, педагогів із проблеми збереження специфіки дитинства; пропаганда в засобах масової інформації цінності дитинства; налагодження вітчизняними підприємствами виробництва суто дитячих товарів із урахуванням особливостей дитячого розвитку, запровадження єдиної загальнодержавної програми виховання підростаючого покоління; розробки та впровадження системи організації дозвілля дітей, доступної для кожної дитини; забезпечення державної підтримки діяльності дитячих організацій; орієнтація на індивідуальне розкриття творчого потенціалу засобами освіти; залучення дітей до національної культури, становлення самобутньої і впевненої в собі особистості.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що дитинство має важливе значення у суспільстві та культурі, оскільки не тільки закладає основи розвитку майбутніх поколінь, а й визначає рівень соціокультурного розвитку сучасного суспільства. На особливу увагу заслуговує питання врахування та збереження специфіки дитинства, задоволення освітньо-культурних і соціальних потреб дітей, здійснення низки заходів: поліпшення становища дітей в Україні; підтримка дитинства загалом як найбільш цінного і відповідального періоду життя людини; підтримка учасників процесу соціалізації дитини; цілеспрямовану підготовку підростаючого покоління до ефективної життєдіяльності; проведення спеціальних державно-громадських дитячих програм (комплексних і цільових) як державного, так і місцевого рівня; консолідації зусиль органів державної влади і місцевого самоврядування, громадськості.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми, яка вивчається. Перспективними вважаємо вивчення і наукового обґрунтування наступних питань: розробка наукових основ співробітництва державних, приватних і громадських структур, які здійснюють роботу з дітьми; підготовка відповідних фахівців; вивчення і узагальнення зарубіжного досвіду з проблеми збереження специфіки дитинства.

Список використаної літератури

1. Лупаренко С. Питання дитинства у вітчизняній педагогіці ХХ століття: теорія та практика: монографія / С.Є.Лупаренко. – Х.: ХНПУ імені Г.С.Сковороди, 2015. – 370 с.
2. Гребінь С.М. Дитинство як соціокультурний феномен: соціально-філософський аналіз [Рукопис]: дис. на здоб. наук. ступеня канд. філос. наук: 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / Гребінь Світлана Миколаївна; наук. кер. Утюж Ірина Геннадіївна; М-во освіти і науки України, Запоріж. нац. ун-т. – Запоріжжя, 2014. – 189 с. – Бібліогр.: с.159-189
3. Самойленко Н.В. Соціологія дитинства як об'єкт соціологічних досліджень / Н.В.Самойленко. – Режим доступу: <http://www.uisr.org.ua/img/upload/files/uisr/1.2009/Pages%20from%2059-66.pdf>. – Загол. з екрану. – Мова укр.
4. Варяниця Л. Дитяча субкультура – важливий чинник соціалізації дитини / Л.Варяниця // II Міжнар. наук.-практ. конф. [«Ціннісні пріоритети освіти у ХХІ столітті: орієнтири та напрямки сучасної освіти»], (Луганськ, 2-5 жовтня 2005 р.). – Луганськ: ЛНПУ імені Тараса Шевченка, 2005. – Ч.3. – С. 57-67
5. Абраменкова В. Социальная психология детства в контексте развития отношений ребенка в мире / В.Абраменкова // Вопросы психологии. – 2002. – № 1. – С.3-16
6. Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: [Текст]: А.М.Богущ, Л.О.Варяниця, Н.В.Гавриш, С.М.Курінна, І.П.Печенко; ред. Н.В.Гавриш. – Луганськ: Альма-матер, – 2006. – 368 с.
7. Беленька Г.В. Здоров'я дитини – від родини [Текст]: / Беленька Г.В., Богініч О.Л., Машковець М.А.. – К.: СПД Богданова А.М., 2006 рік. – 220 с.

Зобенько Наталія

кандидат педагогических наук, доцент
кафедра начального образования

Черкасский национальный университет имени Богдана Хмельницкого
Черкасы, Украина

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ДЕТСТВА В УКРАИНЕ

В статье проанализирована проблема сохранения специфики детства в Украине. Аргументированно целесообразность преодоления «кризиса детства», а именно необходимость осуществления ряда мероприятий: улучшение положения детей; поддержка детства в целом как наиболее ценного и ответственного периода жизни человека; поддержка участников процесса социализации ребенка; целенаправленная подготовка подрастающего поколения к эффективной жизнедеятельности; проведение специальных государственно-общественных детских программ (комплексных и целевых) как государственного, так и местного уровня; консолидации усилий органов государственной власти и местного самоуправления, общественности.

Ключевые слова: уникальность детства, проблема исчезновения детства, «кризиса детства», потеря специфики детства, амбивалентность в смысле современного детства; парадоксы детства

Zobenko Natalia

Candidate of Pedagogical Sciences, Ph.D., Assistant Professor
Department of Primary Education
Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytsky
Cherkasy, Ukraine

CURRENT STATUS OF CHILDHOOD IN UKRAINE

In the article the problem of preserving the specificity of childhood in the Ukraine was analyzed. The feasibility of

overcoming the «crisis of childhood» was argued, especially the need to implement a number of measures: improving the importance of childhood in general as it is considered the most valuable and responsible period of human life; support of socializing the child; focused training the younger generation to the effective life; special governmental-public children's programs (comprehensive and targeted) both on the state and local levels; the consolidation of efforts of the state and local governments and the public.

Special attention should be focused on the issue of the consideration and conservation of the childhood's specific, satisfaction of educational, cultural and social needs of children, the implementation of the following number of measures: improving the situation of children in Ukraine; the general support of a childhood as the most valuable and important period of human life; the support of the members of the process of socializing the child; the targeted preparation of the younger generation to the effective life.

Key words: the uniqueness childhood, the problem of disappearance of childhood, «the crisis of childhood», the loss of childhood's specificity, the ambivalence in the modern sense of childhood; childhood paradoxes.